

6. Тувакова Н. В. Актуальні проблеми вдосконалення професійної культури економіста // Збірник наукових праць Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2014. – С. 475–482.

В статті розкривається поняття «квазіпрофесійна діяльність». Вияснено, що квазіпрофесійна діяльність являється переходною від навчальної до професійної і передбачає застосування методу делової гри. Виділені деякі види делових ігор. Досліджено застосування ролевих, імітаційних, ситуаційних ігор, розкрито складові частини та алгоритм їх проведення. Автором розроблені ситуації, інтерактивні завдання квазіпрофесійного напрямку.

Ключові слова: квазіпрофесійна діяльність, коледж економічного напрямку, делова гра, ситуація, інтерактивне завдання.

The article deals with the concept of «kvaziprofesiyna activity». It was found that the activity is kvaziprofesiyna transition from training to professional and business method involves the use of game. Purpose of the article - find quasi-professional training tasks and the job to a professional modeling. Methods of research: monitoring the activities of students in the classroom with economic subjects, interview, survey. The essence quasi-professional tasks and methods is playing or simulation conditions or situations of occupation. For effective development of both substantive and social contexts of economic activity in the performance of standard practical tasks, situations must reproduce the conditions as close to real. The author singled out certain types of business games. Investigated the use of role-playing, simulation, situational games, exposed components and algorithm of their conduct. Clearly defined business structure of the game, including: game plan; rules; direct game action; educational objectives; play equipment; outcome of the game. The study of the content of practical seminars disciplines imposed economic nature business games, training sessions as microstructural element; improved educational-methodical complex economic subjects offered job practice areas. The study identified factors effectiveness of business games, including the following: set clear objectives; exercise motivation gaming activities; clear organization of preparation, execution and wrap-up; cognitive and problem formulation of questions in the game; involvement of all stakeholders; length play no more than one hour of training. The author proposed training as an effective method kvaziprofesiynoyi dyalnosti.

Key words: quasi-professional tasks and methods, college economic nature, role play situation, interactive tasks.

УДК 378.22.013; 373.3

Товканець Ганна Василівна,
доктор педагогічних наук, професор
Мукачівський державний університет

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

В статті розглядається проблема методології формування педагогічної культури майбутнього вчителя. Обґрунтовано врахування особливостей системного, культурологічного, інтегративно-діяльнісного, середовищного і особистісно-орієнтованого наукових підходів в контексті професійної підготовки вчителя. Виявлено можливості особистісно-орієнтованої освіти в процесі формування педагогічної культури майбутніх учителів - орієнтація на стільну пізнавальну, творчу діяльність, співпраця в процесі формування цілісного педагогічного знання, відкрита взаємодія суб'єктів процесу, актуалізація творчого потенціалу майбутнього вчителя і саморозвитку, співуправління процесами виникнення, розгортання і реалізація процесу засвоєння педагогічної культури майбутніми учителями.

Ключові слова: педагогічна культура, майбутній вчитель, професійна підготовка, наукові підходи.

Постановка проблеми. Вдосконалення системи професійно-педагогічної підготовки в умовах системних трансформаційних змін і підвищення вимог держави та ринку праці до фахівців, які є суб'єктами формування інтелектуального й духовного потенціалу Європи і світу, вимагає нового осмислення педагогічної культури вчителя, від професіоналізму та педагогічної майстерності яких залежить ефективність освіти. Цілеспрямоване формування педагогічної культури студентів забезпечує їхню підготовку до реалізації процесу професійно-творчого саморозвитку особистості духовної, гуманної, творчої і незалежної в практичній педагогічній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теорії та практиці професійної освіти накопичено значний досвід, який може стати основою модернізації формування педагогічної культури майбутнього вчителя. Теоретико-методологічні аспекти педагогічної культури досліджували вітчизняні педагоги В. Аніщенко, І. Бех, М. Гриньова, І. Зязюн, Л. Лук'янова, І. Пальшкова, А. Ткаченко, Л. Хомич, О. Ярошинська та інші. Істотний внесок у дослідження методологічних проблем підготовки майбутніх фахівців зробили В. Адрущенко, В. Беспалько, С. Гончаренко, В. Кремень, В. Луговий, Н. Ничкало, В. Сластьонін, Е. Юдін та інші. Значну увагу формуванню педагогічної культури приділили зарубіжні дослідники Г. Гайсина, Т. Іванова, Ю. Конаржевський та інші.

Дослідники підкреслюють, що взаємозв'язок і взаємодія різних підходів до вивчення проблеми формування педагогічної культури майбутнього вчителя виражає методологічний аспект,

основою дослідження педагогічних процесів є наукова методологія. Теоретична побудова моделі формування педагогічної культури майбутнього вчителя, як і будь-яке інше педагогічне явище, насамперед потребує визначення методологічних підходів до його проведення, що і зумовило предмет нашого дослідження.

Мета статті - здійснити стислий аналіз наукових підходів щодо формування педагогічної культури майбутнього вчителя.

Результати дослідження. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя є складним процесом, осмислення якого повинно здійснюватися з різних позицій. Аналіз філософських та психолого-педагогічних джерел [4; 5; 12; 15; 19] дозволив визначити як теоретико-методологічні підходи до формування педагогічної культури майбутнього вчителя системний, культурологічний, інтегративно-діяльнісний, середовищний і особистісно-орієнтований підходи, зміст яких конкретизуємо нижче.

Системний підхід, предметом розробки логіки і методології якого вважається вивчення загальних принципів організації системних досліджень, забезпечує правильність постановки наукової проблеми в змістовному і формальному аспектах. З позиції системного підходу формування педагогічної культури майбутнього вчителя передбачає виявлення його складових елементів, встановлення системоутворюючих чинників і зв'язків між компонентами, визначення функцій системи в цілому.

Виявлення складових елементів і компонентів формування педагогічної культури майбутнього вчителя передбачає розгляд поняття елемента як мінімального компонента системи або максимальної межі її поділу. Як компоненти виступають професійна спрямованість, професійна компетентність, професійні вміння та педагогічні якості, цілісне педагогічне знання, здатне до відтворення змінних комбінацій, що постає як єдність теоретичного і практичного досвіду з точки зору внутрішньої і зовнішньої пізнавальної активності майбутнього вчителя.

Встановлення системоутворюючих чинників і зв'язків між компонентами системи передбачає визначення сутності понять. Системність об'єкта реально розкривається, перш за все, через його зв'язки й їх типологію. Поняття системи і цілісності, як відомо, виконують в системному дослідженні стратегічно орієнтовну роль, в той час як поняття зв'язку виступають як засоби дослідження. Вивчення проблеми дає підстави виділити наступні типи зв'язків, властиві формуванню педагогічної культури майбутнього вчителя як педагогічної системи: зв'язки взаємодії (зв'язки властивостей і об'єктів педагогічної системи); зв'язки виникнення (генетичні зв'язки); зв'язки перетворення, які реалізуються через об'єкти формування педагогічної культури шляхом безпосередньої взаємодії цих об'єктів; зв'язок будови (структурні зв'язки) між компонентами педагогічної системи; зв'язки функціонування, що забезпечують реальний стан і розвиток педагогічної системи; зв'язки розвитку, що розглядаються як модифікація функціональних зв'язків в аспекті змін станів педагогічної системи; зв'язки управління, які будуються на основі певної програми формування педагогічної культури і є способом її реалізації.

Системоутворюючі чинники (зовнішні і внутрішні) визначаються як явища, процеси, зв'язки, які призводять до оновлення системи. До зовнішніх системоутворюючих чинників формування педагогічної культури майбутнього вчителя як педагогічної системи відносяться: мета (формування особистості майбутнього вчителя з високим рівнем педагогічної культури, орієнтованого на творчу діяльність, володіння професійними знаннями, вміння вирішувати професійно-педагогічні завдання); управління пізнавальною діяльністю в умовах певного типу педагогічних завдань. До внутрішніх структурних зв'язків відносяться зв'язки між структурними елементами педагогічної культури, між етапами її формування та функціональні зв'язки між компонентами педагогічної культури.

Системний підхід у формуванні педагогічної культури майбутнього вчителя передбачає врахування наступних можливостей:

1. При виявленні складових елементів формування педагогічної культури майбутніх учителів можна визначити одиниці якості, що формується: аксіологічні одиниці – цінності педагогічної праці: професійно-педагогічні знання, світогляд, культура розумової праці, культура мислення, норми педагогічної культури, педагогічна етика; технологічні одиниці – знання, вміння за змістом, методикою і організацією навчально-виховного процесу, педагогічні вміння (гностичні, перцептивні, конструктивні, проектні, комунікативні, експресивні, організаторські), педагогічна техніка, педагогічна саморегуляція; евристичні одиниці – творча саморегуляція, вміння бачити індивідуальні здібності дітей і вибудовувати взаємодію з ними, володіння формами і методами евристичної діяльності; підготовка якісних змін учня; особистісні одиниці – культура зовнішнього вигляду, професійно-педагогічний етикет, правила мовної поведінки, етика ведення розмови, культура письмового спілкування, фізична культура вчителя, ведення здорового способу життя, особистісна рефлексія, самосвідомість.

2. При визначенні зовнішніх системоутворюючих чинників формування педагогічної культури майбутніх учителів як педагогічної системи варто враховувати наступні компоненти: мета – досягнення цілісності формованої якості і необхідності її в

освітніх ситуаціях, а до внутрішніх системоутворюючих чинників віднесено структурні (між структурними елементами педагогічної культури, між етапами її формування) і функціональні зв'язки (між функціональними компонентами педагогічної культури).

3. При встановленні структурних зв'язків передбачати компоненти педагогічної культури (мотиваційно-ціннісний, діяльнісний, когнітивний і рефлексивно-творчий тощо).

4. При конструюванні моделі формування педагогічної культури майбутніх учителів враховуючи структуру педагогічної системи, що постає як моделювання креативної моделі на основі відтворюваності її істотних властивостей. Структура системи формування професійної культури майбутнього вчителя є спеціальним чином організованою сукупністю компонентів і зв'язків між ними, що забезпечують реалізацію спільної мети системи – досягнення майбутнім учителем певного рівня педагогічної культури і готовності до її вимог в адекватних педагогічних ситуаціях.

Інтегративно-діяльнісний підхід обумовлює визначення основних характеристик через поняття інтеграція і діяльність. Даний підхід сприяє орієнтації процесу формування педагогічної культури на принципи інтеграції психолого-педагогічних дисциплін, що виключає дублювання їх змісту, розкриття цілісності педагогічного і психологічного знання й виявлення інтегративно-функціонального змісту навчальних дисциплін, які сприяють формуванню цілісного сприйняття педагогічної діяльності, особистості в цьому процесі і об'єднання їх в теоретичну картину.

Підкреслимо, що інтегративно-діяльнісний підхід розглядає явища і процеси як складні системи, цілісність яких досягається на основі інтеграції складових їх елементів, що знаходяться у взаємозв'язку і взаємодії. Характеристика діяльності та підготовки до неї з позицій цього підходу передбачає розгляд першої як основного засобу досягнення мети другої. При цьому підготовку до діяльності певного плану розглядається як система з певною структурою і наявністю взаємозв'язків між компонентами.

У загальнопсихологічних теоріях діяльності виділяють важливі для нашого дослідження положення про елементний склад діяльнісного підходу до формування і вивчення особистості. В основі узагальненої психологічної теорії діяльності лежить уявлення про діяльність як соціальної за своєю природою системи, в якій людина (або колектив людей) виступає активним, системоутворюючим елементом. При цьому будь-яка діяльність є компонентом більш загальної ієрархічної метасистеми «люди – об'єкти – середовище», в яку організований світ діяльності, що включає в себе світи праці, професій, спілкування і пізнання, взаємодії з природою та інших соціальних процесів.

Діалектичну єдність і протилежність суб'єкта й об'єкта, соціального і індивідуального, нормативного та мінливого, аналітичного та синтетичного відображають основні постулати концепції діяльності, виділені Г. Суходольським [18, с. 70 – 85]. Це постулати взаємодії, активності, нормативності і варіативності, аналізу і синтезу.

Постулат взаємодії передбачає, що взаємодія людини зі світом реалізується в генетичній і функціональній, змістовній структурній, репродуктивній та продуктивній єдності і протилежності зовнішньої і внутрішньої, матеріальної і ідеальної, неспіхичної і психічної людської активності в усіх її сферах і формах діяльності. Філософською основою цього постулату є категорія взаємодії суб'єкта та об'єкта. У психології праці взаємодія суб'єкта з об'єктом інтерпретується як система професійних діяльності, як організація діяльності, які є системами [10, с. 21– 32].

Психіка людини трактується як «наповнена» конкретним професійним змістом, що охоплює не тільки виробничо технічні знання, вміння і навички, а й чуттєву та інтелектуальну, вольову і емоційну сфери, що становлять суть здібностей і основу особистості – індивідуальність кожного фахівця. Ця професійна

психіка формується і розвивається в ході професійного навчання, виховання, накопичення досвіду професійної роботи. Професійна психіка накладає свій відбиток на всі характеристики людини як індивіда, суб'єкта діяльності, особистість і індивідуальність, а також на метасистему, в якій вона працює. З абстрактного суб'єкта діяльності людина перетворюється в конкретного суб'єкта, суб'єкта професійної діяльності, тобто в професіонала, фахівця. Його психіка вже не тільки і не просто відображає середовище, навколишній реальний світ, вона переробляє його, створює в ньому нові реалії. Як один із наслідків постулату взаємодії виступає положення про діалектичну єдність інтеріоризації та екстеріоризації на всьому шляху в усіх формах розвитку діяльності, на всіх рівнях її соціального і індивідуального існування.

Постулат активності передбачає, що психіка активна, а не реактивна за своєю природою і сутністю, активна на всіх рівнях і у всіх формах реалізації діяльності індивідів, груп і колективів. Важливим наслідком даного постулату є положення про примат продуктивного, творчого початку над початком репродуктивним, чим забезпечується системогенез діяльності.

Постулат нормативності і варіативності ґрунтується на положенні про те, що в діяльності все одночасно нормативне і варіативне. Повторюються і змінюються зовнішні й внутрішні умови, створюються і перебудовуються фізіологічні системи і психічні органи, що забезпечують діяльність, формуються динамічні стереотипи і на їх основі – професійні навички і вміння, які змінюються, вдосконалюючись під час роботи і руйнуючись впродовж неробочих періодів.

Нормативність і варіативність – найважливіші властивості будь-якої діяльності, що співіснують і разом з тим протистоять один одному на всіх рівнях і у всіх формах діяльності. Нормативність є реалізацією тенденції до збереження всього корисного, що набуто в діяльності [18, с. 87]. Варіативність є реалізація тенденції до зміни досягнутого для доцільного поліпшення, вдосконалення або через нецільспрямоване руйнування [18, с. 72]. Тобто, без варіативності немає, і не може бути розвитку.

З постулату нормативності і варіативності випливають положення про неадекватність жорстких програм і машиннообразні способи дій для людини, про необхідність гнучких засобів для вираження постійного і змінного в змістовній і операційній стороні діяльності.

Постулат аналізу і синтезу ґрунтується на положенні про те, що аналіз і синтез становлять дві сторони будь-якої діяльності. Аналізом називається виділення частин з цілого, а синтезом відновлення цілого з частин. Згідно з С.Рубінштейном, «аналіз і синтез ... неодмінно переходять один в одного» [15, с. 296]. Як наслідки з даного постулату виступають, по-перше, усвідомлення необхідності в спеціальних операціях для синтезу, аналізу моделей діяльності і розробки таких операцій і, по-друге, використання цих операцій для теоретичного аналізу і узагальнення накопичених в психології відомостей про діяльність.

Дані постулати в рівній мірі відносяться до всіх видів діяльності, в тому числі і до педагогічної. Тобто, при аналізі педагогічної діяльності варто спиратися на положення про взаємодію суб'єкта та об'єкта діяльності, розглядаючи як суб'єкт студентів, а як об'єкт – знання, вміння і навички, необхідні для ефективного здійснення педагогічної діяльності. Постулат активності в процесі формування педагогічної культури майбутніх вчителів передбачає переведення студентів в суб'єктну позицію.

З постулату варіативності і нормативності діяльності випливає положення про необхідність поєднання репродуктивної і продуктивної діяльності в процесі формування педагогічної культури, алгоритмічності.

Постулат аналізу і синтезу обумовлює використання інтеграції різних складових частин професійної підготовки майбутніх вчителів, спрямованої на оволодіння цілісним педагогічним знанням.

Спираючись на виділені основні положення психолого-педагогічної теорії діяльності, розглянемо процес формування педагогічної культури на основі *інтегративного-діяльнісного* підходу. Як зазначав О. Леонтьєв, «щоб опанувати продуктом людської діяльності, потрібно здійснити діяльність, адекватну тій, яка втілена в даному продукті» [12, с. 11]. Продуктом, на оволодіння яким спрямована діяльність студентів в процесі навчання у ВНЗ, є професійна діяльність вчителя. Здійснення інтегративного-діяльнісного підходу до формування педагогічної культури майбутнього вчителя передбачає розгляд психологічних аспектів пізнання діяльності.

Прогрес в навчальному пізнанні діяльності визначається продуктивністю її наукового пізнання, що створює інформаційне забезпечення навчальних процесів, яке має бути доречним і своєчасним. Якщо ці вимоги не дотримуються, то в навчальному пізнанні виникають недовантаження або перевантаження, що погіршує ефективність процесу оволодіння діяльністю: повільність навчання, низька якість підготовки, незадоволеність навчальною діяльністю тощо. В зв'язку з цим особливого значення набуває вдосконалення традиційних і створення нових технологій навчального пізнання діяльності, що передбачає дослідження різних параметрів навчального процесу і процесів навчання, тобто, формування знань, умінь і навичок.

Реалізація інтегративного-діяльнісного підходу передбачає те, що важливим є не засвоєння кожного нормативу дії в одиничному випадку, а вивчення і конкретизація в навчанні можливих і доцільних варіантів кожного нормативу. Така інтеграція різних нормативів у навчальній діяльності дозволяє сформувати варіативні, гнучкі структури дійсних вмінь, що є необхідною умовою успішної педагогічної діяльності.

Навчальна діяльність студентів в процесі формування педагогічної культури спрямована на оволодіння комплексом спеціальних теоретичних знань і практичних умінь і навичок. Вона здійснюється на підставі постулатів взаємодії, активності, нормативності і варіативності, аналізу і синтезу.

Інтегративно-діяльнісний підхід дозволяє здійснювати сукупність різних підходів, сукупність методів і принципів інтеграції психолого-педагогічних дисциплін і через це формування цілісності формованої якості. Крім того, інтегративно-діяльнісний підхід у формуванні педагогічної культури майбутнього вчителя розглядає даний процес як складну систему, цілісність якої досягається на основі інтеграції складових її елементів, що знаходяться у взаємозв'язку і взаємодії.

Вищевикладене дозволяє також вказати, що інтегративно-діяльнісний піхід передбачає реалізацію двох векторів в процесі формування педагогічної культури майбутнього вчителя. Перший – педагогічна культура, змістовна характеристика якої включає рівень оволодіння педагогічною теорією і практикою, сучасними педагогічними технологіями, способами творчої саморегуляції індивідуальних можливостей особистості в педагогічній діяльності, що формується на основі інтеграції змісту психолого-педагогічних дисциплін і вказує на їх інтегративно-функціональний напрям в структурі і самому змісті навчальної дисципліни. У цьому сенсі незаперечна роль інтегративно-функціональних навчальних курсів. Другий вектор – організація діяльності, що сприяє прояву інтеріоризації та екстеріоризації, творчої самореалізації і мотивації студентів до оволодіння педагогічною культурою як системним утворенням, виступає сутнісною характеристикою особистості педагога у сфері професійної діяльності.

Узагальнюючим є те, що інтеграція, яка розглядається як процес розвитку системи, спрямована на досягнення певного результату – формування головної інтегративної якості – цілісності, тобто, як зазначає І. Яковлев, «інтеграція висловлює динаміку системи, а цілісність – результат руху» [20, с. 16].

Аналіз інтегративно-діяльнісного підходу дозволив зробити суттєві висновки щодо його можливостей в концепції формування педагогічної культури майбутніх вчителів:

– інтегративно-діяльнісний підхід реалізується в декількох напрямках: вивчення педагогічної культури як системи з характерними ознаками цілісності і зв'язності; побудова змісту навчальних дисциплін на основі принципів інтеграції та об'єднання їх змісту в інтегративно-функціональну навчальну дисципліну; вивчення та аналіз можливостей інтегративно-функціональних навчальних дисциплін, що дозволяє розглядати процес формування педагогічної культури майбутніх учителів як процес, заснований на організації діяльності із засвоєння цілісного педагогічного знання про норми, цінності педагогічної культури, елементи її складових; як процес відбору форм, методів і засобів формування педагогічної культури. Вважаємо, що такий підхід є продуктивним і враховує специфіку реалізації знаньєвих комбінацій в процесі формування педагогічної культури майбутніх учителів. А навчальна діяльність студентів в процесі формування педагогічної культури спрямована на оволодіння комплексом спеціальних теоретичних знань і практичних умінь і навичок. Вона здійснюється на підставі постулатів взаємодії, активності, нормативності і варіативності, аналізу і синтезу.

Культурологічний підхід. Сутність культурологічного підходу в освіті обумовлена процесами гуманізації і гуманітаризації. Гуманітарна парадигма освіти орієнтована на становлення людини в культурі, на розкриття істинного і глибинного в ньому. Іншими словами, студент отримує освіту для того, щоб стати співучасником культурного процесу, вести діалог з культурою, бути не тільки споживачем культури, а й її носієм і творцем [1, с. С. 104 – 108; 5]. Сьогодні освіті необхідний педагог, який не тільки добре знає свій предмет, а й створює умови, які сприяють розвитку і саморозвитку особистості учня. Побудова освітнього процесу на гуманістичних засадах висуває складну задачу перетворення знання з безособової форми в особистісну культуру майбутнього вчителя. Іншими словами, лише знаходячи особистісний сенс, знання стає гуманістичним. У зв'язку з цим, не можна не погодитися з думкою Ю.Сенько: «Гуманітарні знання – це знання упереджені, які отримали афективне забарвлення в діяльності з їх побудови» [16, с. 11 – 17]. Погоджуємося з Т.Івановою, що завданням культурологічної підготовки майбутнього вчителя є пошук шляхів освоєння культуротворчого досвіду людства. На основі цього повинна бути створена цілісна система умов, що сприяють і забезпечують соціокультурний розвиток особистості майбутнього педагога. Процес культурологічної підготовки, спрямований на усвідомлення педагогом своєї ролі в трансляції культури учням, робить його відповідальним за свою освіту і свій особистісний вигляд не тільки як людину освічену, але і культурну [8].

Культурологічний підхід здійснюється в контексті філософського розуміння культури, що розглядається на рівні практичної і теоретичної свідомості. У повсякденній свідомості культура представлена неоднозначно: з одного боку, вона розуміється як щось нормативне, задане як зразок, на який повинен орієнтуватися представник конкретного суспільства або професійної групи, з іншого – отожднюється з освіченістю, інтелігентністю людини; з третього – пов'язується з характеристикою місця і способу життя людини [9]. Це дозволяє розглядати культуру і механізм її функціонування на трьох рівнях: на першому рівні культура виступає як діалектична єдність матеріальної і духовної культури; на другому – як прояв професійної культури окремих груп людей; на третьому – як педагогічна культура, носіями якої є особи, які займаються конкретно педагогічною діяльністю на професійному рівні.

Культурологічний підхід передбачає оволодіння майбутнім вчителем загальною та педагогічною культурою, активне освоєння педагогічних теорій, цінностей, технологій і повинен бути визначений як сукупність теоретико-методологічних положень і організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на створення умов з освоєння і трансляції педагогічних цінностей і технологій, що забезпечують творчу

самореалізацію особистості майбутнього вчителя в професійній діяльності.

Середовищний підхід склався через розвиток ставлення до процесу освіти через організацію освітнього середовища. З позиції методологічного інструментарію середовище виступає специфічною властивістю освітнього процесу, насичує його освітніми ресурсами [17, с. 72 – 80].

Ю. Громико підкреслює, що навколишнє середовище, освітнє середовище – це безліч чинників розумової діяльності, в яких є місце для дітей як реальних учасників. Середовищний підхід з цих позицій автором розглядається як сукупність систем, в яких відбувається привласнення цінностей, орієнтирів, способів і методів мислення й діяльності. Кожне освітнє середовище унікальне і за складом, і за станом, і за типом учасників, і за характером індивідуальних траєкторій розвитку, і за особливостями еволюції самого освітнього середовища [7, с. 118]. В. Ясвин в поняття середовищного підходу вкладає три базові напрями: просторово-предметне, соціальне і організаційно-технологічне. Він виділяє параметри освітнього середовища: інтенсивність, модальність, усвідомленість, стійкість, узагальненість, домінантність, мобільність і вважає, що середовище – це системне ціле, що сприяє розвитку особистості [22, с. 23]. Сутність середовищного підходу полягає в тому, що певне середовище формує певні риси особистості. З положень середовищного підходу випливає, що особистість взаємодіє з середовищем через способи життєдіяльності, сукупність яких є способом життя. Певне середовище формує певні дії, тобто вміння користуватися певними способами життєдіяльності. Спосіб життя впливає на формування певних рис особистості [13, с. 36 – 41]. Ю. Мануйлов підкреслює зростаюче значення середовища в розвитку дітей, його тісного контакту з педагогічною системою і визначає як те, що опосередковує розвиток особистості, при цьому середовищний підхід як методологічна основа трактується автором як ставлення людини до середовища і середовища до людини [13, с. 36 – 41; 3].

За допомогою середовищного підходу можна вирішувати наступні завдання педагогічного дослідження й проектування: дослідження ситуації розвитку особистості як спеціально створеного середовища, виходячи з наявності джерел особистісного та професійного досвіду фахівця – регламентованого освітньою установою (стандартів) і того, що представляє середовище, та вивчення питання їхньої інтеграції; при проектуванні освітньої діяльності подолати парадокс, при якому об'єктивний потенціал розвитку студента перебуває в сфері систематичного навчального процесу, а джерела змісту розвитку розташовуються в університетському середовищі. По-друге, до психологічних особливостей впливу середовища віднесено те, що даний вплив на людину більш тонкий, найчастіше опосередкований, не тільки на свідомому, але й на підсвідомому рівні, тобто при такому впливові більше шансів уникнути прямого «тиску» на особистість. Педагогічний вплив при застосуванні середовищного підходу веде до активізації підсвідомості, тобто стає більш конструктивним. По-третє, середовищний підхід дає можливість студенту самостійно орієнтуватися в прискорюваному потоці інформації й забезпечує при цьому максимум адаптації. По-четверте, середовищний підхід, виявляючи умови включення студента як суб'єкта в освітній процес, застосовуючи весь арсенал педагогічних засобів, дозволяє розробити технологію, яка враховуватиме вплив на всі аналізатори, сприятиме цілісності та гармонійності впливу на особистість. Природність, гнучкість, багатогранність впливів на організм при застосуванні середовищного підходу сприяє збереженню здоров'я й знаходиться у рамках екopsихології. Також середовищний підхід є основою технології, яка дозволяє подолати дискретність навчального й виховного процесу, зробити його дійсно безперервним. Освіта, у тому числі й вища – дискретна, адже пропорційно складається зі спеціально сформованих у дидактичну систему лабораторно-практичних занять, семінарів, колоквиумів,

лекцій, практик тощо. Студенти, здобуваючи вищу освіту, постійно перебувають в освітньому середовищі професійної підготовки, вплив раціонально створеного освітнього середовища існує навіть тоді, коли студент залишає дидактичне середовище (наприклад, лекції) й виконує завдання для самостійної роботи, а це означає, що навчально-виховний процес триває [21].

Середовищний підхід розглядається і в плані інструментальної методології й трактується як система дій суб'єкта управління з середовищем, спрямованим на перетворення середовища в засіб діагностики, проектування і продукування педагогічного результату. Середовищний підхід передбачає опосередковане управління процесом формування педагогічної культури і є системою дій суб'єкта (студента) управління інноваційним освітнім середовищем, спрямованим на перетворення на засіб проектування і продукування результату. Освітні дії з врахуванням середовищного підходу орієнтовані на приведення характеристик інноваційного освітнього середовища у відповідності до цілей формування педагогічної культури у студентів ВНЗ – майбутніх вчителів.

Особистісно-орієнтований підхід є провідним напрямком сучасної освіти. Даний підхід займає концептуальне положення в теорії і практиці підготовки студентів педагогічних спеціальностей. Особистісно орієнтований підхід, представлений в дослідженнях І. Беха [2], М. Гриньової [6] й інших вимагає врахування якісних характеристик психічних процесів, що відбуваються в особистості майбутнього вчителя.

Особистісно-орієнтований підхід виступає як теоретико-методологічна стратегія і тактика формування педагогічної культури майбутнього вчителя. Це базова ціннісна орієнтація педагогічної системи загалом і педагога зокрема, що визначає позиції у взаємодії з суб'єктами процесу формування педагогічної культури. Особистісно-орієнтований підхід виступає основним елементом системи професійної підготовки майбутніх вчителів, конструювання якої передбачає проблемність, комплексність впливу на особистість при опорі на знання індивідуальних, вікових та особистісних особливостей суб'єктів і базується на принципах природовідповідності, гуманності, розвитку, самовизначення, індивідуальної творчої самореалізації. Зазначимо, що особистісно-орієнтований підхід розглядається як тактика, яка передбачає виявлення практичних аспектів вирішення проблеми на підставі сукупності наукового досвіду. З точки зору методології особистісно-орієнтований підхід дозволяє виявити специфіку побудови діяльності учасників процесу на основі поваги до особистості, довіри до неї, виявити роль і місце суб'єктів освітнього процесу і забезпечити розкриття і максимальне використання суб'єктного досвіду.

Ключовими складовими механізми організації особистісно орієнтованого процесу формування педагогічної культури майбутнього вчителя є:

- наповнення особистісним змістом цінності педагогічної культури майбутнього вчителя;
- створення розвивального творчого пізнавального середовища для виявлення суб'єктних можливостей майбутнього вчителя;

– організація співпраці і діалогового спілкування між суб'єктами процесу формування педагогічної культури.

Можна визначити можливості особистісно-орієнтованої освіти в процесі формування педагогічної культури майбутніх учителів, якими є принципова орієнтація на спільну пізнавальну, творчу діяльність, співпраця в процесі формування цілісного педагогічного знання. Цінність особистісно-орієнтованого підходу як практико-орієнтованої тактики формування педагогічної культури майбутніх учителів полягає в тому, що забезпечується відкрита взаємодія суб'єктів процесу, актуалізується творчий потенціал майбутнього вчителя і саморозвиток, співуправління процесами виникнення, розгортання і здійснення процесу засвоєння педагогічної культури майбутніми учителями, а в центрі формування педагогічної культури є особистість духовна, відповідальна, самореалізуюча, саморозвиваюча, активно пізнавальна.

Даний підхід забезпечує визначення ролі викладача і студента в процесі формування педагогічної культури у студентів ВНЗ; характер взаємодії викладача та студента в процесі формування педагогічної культури у майбутніх вчителів; зміст формування педагогічної культури у студентів ВНЗ, відповідно до якого матеріал набуває суб'єктивного значення; самоаналіз, самооцінку, самокорекцію поведінки і відносин, опору на потенціал особистості і розвиток її задатків і здібностей.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, системний підхід забезпечує цілісність вивчення проблеми формування педагогічної культури майбутніх вчителів, дає можливість досліджувати природу і механізми функціонування як педагогічної системи формування педагогічної культури майбутнього вчителя. Культурологічний підхід дозволяє встановити, що розгляд проблеми в культурологічному аспекті враховує специфіку реалізації даного процесу. Суть інтегративно-діяльнісного підходу полягає в поданні сукупності узагальнених наукових положень з проблеми, характеристики різних напрямків її розкриття і дозволяє розглянути проблему формування педагогічної культури майбутнього вчителя в інтегративному і діяльнісному аспектах. Інтегративно-діяльнісний підхід дозволяє прогнозувати моделі формування педагогічної культури у вигляді операційності і визначення діяльності суб'єктів освітнього процесу. Середовищний підхід забезпечує можливості генерувати творчо-пошукові ідеї, моделювати образ системи та процесу формування педагогічної культури у студентів ВНЗ, що робить істотний вплив на професійний розвиток майбутнього вчителя загалом. Особистісно-орієнтований підхід виступає у вигляді практико-орієнтованої тактики і дозволяє розглядати процес формування цілісного педагогічного знання майбутнього вчителя як полісуб'єктну взаємодію. Перспективи подальших досліджень полягають в аналізі взаємозв'язку структурних компонентів формування педагогічної культури з врахуванням модернізаційних аспектів професійної підготовки та вимог ринку праці.

Список використаних джерел

1. Аніщенко В. Культурологічний підхід у професійній підготовці вчителя / Валерій Аніщенко, Олег Падалка // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. – 2013. – № 6. – С. 104 – 108.
2. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання : науково-методичний посібник / Іван Дмитрович Бех – К.: Либідь, 2008. – 204 с.
3. Биков В.Ю. Теоретико-методологічні засади моделювання навчального середовища сучасних педагогічних систем / В.Ю. Биков // Інформаційні технології і засоби навчання: збірник наукових праць. – К.: Атіка, 2005. – 272 с.
4. Введение в философию: учебник для вузов: 2-х ч. / Фролов, И.Т., Фревева, Г.С. и др. - М.: Политиздат, 1989. – Ч.2. – 639 с.
5. Гайсина Г.И. Культурологический подход в теории и практике педагогического образования / Г.И. Гайсина: дис. на соиск. уч. ст. д-ра пед. наук, спец. 13.00.08. – М., 2002. – 353 с.
6. Гриньова М.В. Особистісно орієнтована технологія навчання та виховання / Марина Вікторівна Гриньова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: acur.poltava.ua/wp-content/uploads/2015/03/GrinovaM.pdf
7. Громько Ю.В. Мыследеятельностная педагогика (теоретико-практическое руководство по освоению высших образцов педагогического искусства) / Ю.В. Громько. – Минск: Технопринт, 2000. – 376 с.

8. Иванова Т.В. Педагогические основы культурологической подготовки будущего учителя / Иванова Т.В.: дис. на соиск. уч. ст. д-ра пед. наук. / Т.В. Иванова. – Волгоград, 2002. – 367 с.
9. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / Исаев И.Ф. – М.: Академия, 2002. – 208 с.
10. Китов А.И. Опыт построения психологической теории управления / А.И. Китов // Психол. журн.–1981. – Т.2., № 4.–С. 21–32.
11. Конаржевский Ю.А. На пути к профессиональному совершенству / Ю.А. Конаржевский; под ред. М.Н. Кухарева. – М.: Просвещение, 1990. – 172 с.
12. Леонтьев А.Н. О формировании способностей / А.Н. Леонтьев // Вопросы психологии. – 1960. – №1. – С. 7 – 17.
13. Мануйлов Ю.С. Средовый подход в воспитании / Ю.С. Мануйлов // Педагогика. – 2000. – №7. – С. 36 – 41.
14. Ничкало Н. Г. Українська наукова школа педагогічної майстерності – скарбниця сьогодення і майбутнього / Н.Г. Ничкало / Педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна : зб. наук. пр./ [редкол. : Н.Г. Ничкало (голова) та ін. упоряд. : Н.Г. Ничкало, О.М. Боровик ; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України]. – К. : Богданова А.М., 2013. – С. 51 – 70.
15. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М.: Учпедгиз, 1946. – 704 с.
16. Сенько Ю.В. Педагогический процесс как гуманитарный феномен / Ю.И. Сенько // Педагогика. – 2002. – №1. – С. 11 – 17.
17. Слободчиков В.И. Психологические условия введения студентов в профессию педагога / В.И. Слободчиков, Н.А. Исаева // Вопросы психологии. – 1996. – № 4. – С. 72 – 80.
18. Суходольский Г.В. Основы психологической теории деятельности / Г.В. Суходольский. – С-Пбг.: ЛКИ, 2008. - 168 с.
19. Юдин Э.Г. Методология науки. Системность. Деятельность / Э.Г. Юдин. – М.: Эдиториал УРСС, 1977. - 444 с.
20. Яковлев И.П. Интеграционные процессы в высшей школе / И.П. Яковлев. – Л.: ЛГУ, 1980. – 115 с.
21. Ярошинська О.О. До питання застосування середовищного підходу в педагогічній практиці вищого навчального закладу / О. О. Ярошинська // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/>
22. Ясвин В.А. Психологическое моделирование образовательных сред / В.А. Ясвин // Психологический журнал. – 2000. – № 4. – С. 79 – 88.

В статье рассматривается проблема методологии формирования педагогической культуры будущего учителя. Обосновано необходимость учета особенностей системного, культурологического, интегративно-деятельностного, средового и личностно-ориентированного научных подходов в контексте профессиональной подготовки учителя. Выявлены возможности личностно-ориентированного образования в процессе формирования педагогической культуры будущих учителей - ориентация на совместную познавательную, творческую деятельность, сотрудничество в процессе формирования целостного педагогического знания, открытое взаимодействие субъектов процесса, актуализация творческого потенциала будущего учителя и саморазвития, соуправления процессами возникновения, развертывания и реализации процесса усвоения педагогической культуры будущими учителями.

Ключевые слова: педагогическая культура, будущий учитель, профессиональная подготовка, научные подходы.

Article deals with the methodology problematics during the formation of future teacher pedagogical culture. Consideration of systemic, cultural, integrative and active, environmental and personality-oriented scientific approaches in the context of teacher training has been grounded. It has been emphasized that systematic approach enables determination of quality units, formation of external factors, prediction of pedagogical culture components, modeling of educational system structure. Integrative-activity approach considers phenomena and processes as a complex system where unity is achieved through integration of their constituent elements which are in the relationship and interaction. Culturological approach involves future teachers mastering of general and pedagogical culture, active development of pedagogical theories, values, technologies and is defined as a combination of theoretical and methodological principles, organizational and educational activities aimed at creating conditions for the development and transmission of educational values and technologies, providing creative self realization of future teachers in the profession. Environmental approach takes into consideration the fact that a person interacts with the environment through different ways, complex of which is a way of life. A specific environment demands certain actions, ability to use certain life methods. Personality-oriented approach allows you to identify the functioning specifics of the participants based on respect for the individual, credibility, identify the role and place of the educational process and to ensure maximum disclosure and the use of subjective experience. The possibilities of personality-oriented approach in the formation of pedagogical culture of future teachers have been highlighted, it has been proven that it is focused on common fundamental cognitive, creative activities, cooperation in the formation of a holistic pedagogical knowledge, open interaction of its members, updating the creative potential of future teachers and self-development, the process of co-management and the process of assimilation of pedagogical culture of future teachers.

Key words: pedagogical culture, future teacher training, scientific approaches.

УДК 378:159.923.2:331.101.4

Товтин Надія Іванівна,
старший викладач,
Мукачівський державний університет,
аспірант ДДПУ імені Івана Франка

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У КОНТЕКСТІ ГУМАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ВИЩОЇ ШКОЛИ

В статті розглядається самостійна робота студентів педагогічних навчальних закладів, яка є актуальною і ключовою у стратегічних напрямках гуманізації навчального процесу у вищій школі. Завдання вищої освіти полягає не тільки в тому, щоб надати студенту необхідних знань, але й виробити в нього вміння та навички самостійної діяльності, яка ініціює пізнавальну розумову діяльність студентів, спонукає їх до активного творчого пошуку, сприяє більш глибокому осмисленню та запам'ятовуванню опрацьованих матеріалів. Реалізація гуманістичного підходу в сфері сучасної університетської освіти безпосередньо пов'язана з організацією професійної підготовки педагогічних кадрів.

Ключові слова: університетська освіта, професійна підготовка, самостійність, педагогіка, гуманістичний підхід.

Постановка проблеми. Кардинальним реформуванням характеризується перша третина другого тисячоліття. Життя суспільства, створенням реальних передумов для значних Відбувається перехід людства від індустріальних до науково-перетворень в економіці, культурі, науці та освітніх системах інформаційних технологій, які значною мірою базуються на